

ABDULLA AVLONIYNING MUSIQA VA SAN'AT HAQIDA FIKRLARI.

Bobonazarova Muhayyo G'ayratovna

*Navoiy viloyati G'ozg'on shahri 2-umumiy o'rta ta'lim maktabining
Musiqqa fani o'qituvchisi*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Abdulla Avloniyning musiqa va san'at haqida fikrlari haqida ma'lumotlar berilgan.*

Kalit so'zlar: *Abdulla Avloniy, musiqa, va san'at, milliy teatr, she'r.*

O'rta Osiyo ijtimoiy-siyosiy, madaniy hayotida muhim o'rin tutgan jadidchilik harakati, adabiyoti va san'atining yirik namoyondalaridan biri bo'lmish Abdulla Avloniy milliy teatr va musiqa san'ati ravnaqi, xalqimizni ma'naviy qashshoqlikdan qutqarish, umumxalq madaniyatini yuksaltirish yo'lida faol ish olib borgan siymolardandir. Uning ikki jildlik «Tanlangan asarlar»iga kiritilgan she'rlari, maqolalari, pesalari shunday demoqqa asos beradi. Adib asarlari uning badiiy-estetik qarashlarini hoyatda yuksak bo'lganini, xususan, yoshlikdan musiqa san'atiga ixlos qo'yganini va bu ixlos ilk bor teatrchilik harakatiga aralasha boshlagan kezlarida avj olganini, ayniqsa, «Turon» truppasida faoliyat ko'rsatgan davrida kuchayganini ko'rsatadi. Ma'lumki, XX asrning boshida Turkistonning katta shaharlariga turli millat teatr truppalari, xususan, tatar, arman, ozarbayjon, rus san'atkorlari ijodiy safarga kelishgan (bu o'sha davr matbuotida keng yoritilgan). Ularning ta'sirida Abdulla Avloniy o'zbek teatr san'atining poydevori bo'lgan Yevropa tipidagi «Turon» truppasining (1914 yil) rahnamolaridan biriga aylandi. U teatr san'atining xalq ongiga ta'siri haqida «Teatr xususida munozara» maqolasida «Tiyotr har bir millatning yamon urf va

odatlarini yo'q qilmak uchun, o'zini ahvolini tuzatmak uchun boqadurg'on oyinasidir» -deydi. Avloniy ilg'or turk va ozarbayjon, tatar dramaturgiyasi bilan tanishib, eng yaxshi asarlarni, jumladan Jalil Mamadqulizodaning «O'liklar», «Uy tarbiyasining bir shakli», «Jaholat» dramalarini o'zbekchaga tarjima qildi, rejissyor va aktyor sifatida truppa faoliyatida fidokorona qatnashdi. 1914-1916 yillarda Toshkent va Farg'onada, chiqib turgan gazeta va jurnallarni varaqlab ko'rsangiz, truppa faoliyati, Avloniyning rejissyorlik va aktyorlik mahorati haqida yozilgan maroqli maqolalarni ko'plab uchratasiz. Avloniy ana shu jarayonga qizg'in aralashgani sababli musiqaning inson, jamiyat va teatr san'atidagi o'rni va rolini chuqur anglab etdi. Bu xususiyat uning Sidqiy Ruhullo (Mashhur Ozarbayjon xonadasi. Turkiston san'atkorlari bilan yaqin aloqada bo'lgan.) bilan hamkorlikda U. Hojibekovning «Layli va Majnun» operasini sahnalashtirishda ham aktyor, ham xormeyster sifatida ishtirok etishi chog'ida yanada taraqqiy etdi. Shuningdek, talayginahofizu sozandalar bilan uchrashuvlar, suhbatlar chog'ida milliy musiqa janrlari, yo'llarini o'rgandi, ma'naviy xazinasini milliy kuy nomlari va ohanglari bilan boyitdi, Bu bilan kifoyalanmay san'at

haqida tanqidiy mushohada yuritishga odatlandi. Musiqa san'atining inson tarbiyasida muhim o'rin tutishini, ayniqsa yoshlarni tarbiyalashda imkoniyati keng ekanligini barcha jadid ziyolilari kabi teran ilg'adi. Uning 1922 yilda «Inqilob» jurnalining birinchi sonida bosilgan «Sanoyi' nafisa» maqolasi fikrimizni har jihatdan dalillaydi.

Avloniy ommabop tarzda fikr yuritib, odamlar qadim zamonlarda "dunyo yuzida inson bolalarining sanoyi' nafisaga qo'ygan birinchi odimlar"ini, «dillaridagi ta'sir va hissiyotni to'xtata olmaganlar va erishilgandan qanoatlanmasdan tinch yotmaganlar, jim turmaganlar», «tabiatning yasagan va o'sdirgan, vujudga chiqargan jonlik va jonsiz narsalarini sinchiklab tekshirib qaray boshlaganlar»ini tushuntiradi.

«Bargi daraxton sabz dar nazari hushyor,
Har varaqash tabiati ro'zg'or»,

Ya'ni, daraxtlarning har bir yashil, bargi, xushyor (kishilarning) nazarida bu turfa olamning varaqlaridir deydi. Adib bu bilan musiqa san'atining tug'ilishida tabiatga nisbatan qilingan oddiy taqlid yotishini ta'kidlaydi. Ma'lumki, odamlar qadim-qadimda hayot va tabiat voqea-hodisalarini, atrof muhitda kechayotgan o'zgarishlar hamda jarayonlarni doimo o'zlarining hayotlariga qiyoslashgan. Tabiat go'zalligini asl holicha soddadillik bilan qabul qilishgan. Avloniy ilmiy adabiyotda «taqlidchilik davri», «xalq og'zaki ijodi davri» deb atalgan paytlarni tahlil etishda asosan to'g'ri yondashadi. U taqlid davrini quyidagicha ifodalaydi: «bahor mavsumlarida chechaklarning hajrida mast bo'lib sayragan qushlarning yoqimli tovushlari hushlariga o'tirdida, onlar ham ixtiyorsiz ravishda shul qushlarga tovushlarini o'xshatmoq, go'yo qush kabi sayramoqchi bo'ldilar». SHoir bu misol bilan inson qalbida paydo bo'lgan go'zallikka, musiqaga intilish, ijod qilish, o'ziga xos ohang yaratish mayini va bu mayilni tug'diruvchi musiqa va uning uyg'otuvchisi, fasllar kelinchagi bahor ekanini uqtiradi. Davrga ta'rif berib: «Ular ham nag'ma, ashula qila boshladilar. Mana shu davrni sanoyi' nafisaning adabiyot davri deyilur», - deydi. Avloniy taqlidchilikdan asta-sekin haqiqiy ijod davriga o'tishni to'g'ri ta'kidlab, «avvalgi san'atlariga qaraganda so'nggi san'atlar (avvalgidan) muhimroq va yaxshiroq bo'lib, mutaassir bo'lmoq har kimga nasib bo'lmas edi», - deydi. Binobarin, u haqiqiy san'atkorlik har kimning qo'lidan kelmasligini, buning uchun insonga chin ma'nodagi iste'dod lozimligini aytadi. Taqliddan og'zaki ijodga, so'ng haqiqiy san'atkorlikka o'tish zamonini, ya'ni adabiyot davri haqida fikr yuritir ekan, har ikki holatda musiqaning vazifasini asosan to'g'ri belgilaydi. U «shodlik kunlarin(i) shodlik qo'shiq bilan tasvir qilsalar, g'amlik kunlarin(i) qayg'ulik ashulalari bilan izhor qilar edilar», - deydi. Ya'ni, musiqaning faqat maishiy tomonini emas, balki falsafiy jihatini ham unutmaydi. Avloniy inson ovozi - eng birinchi musiqa asbobi ekanligini va qadimgi kishilar «go'zallaridan, mahbubalaridan, borlaridan ajralganliklarin(i) boshqa o'rtoqlariga ham ma'lum qilar edilar», deb qadim zamonlarda ishq-muhabbat, his-tuyg'ular bilan bog'liqligini aytib, lirik musiqaning paydo bo'lish sabablarini ochadi.

«Musiqiy» sarlavhali she'rida musiqaning ta'sir kuch-qudratini batafsil ifodalaydi.
Nag'ma sozingdir madori jism, qudsiy so'zlaring,

Ruxbaxshodur sado qilganda, hijron ko`zlarining.

Avloniy musiqani o`lik vujudga jon kirituvchi go`zal qiyofada tasvirlaydi. Musiqa sadosi insonning ruhini bo`ysundirib o`ziga muxlis qiladi, ming jonlarni o`ynatadi. Kimki umrida bir marotaba musiqa sadosini eshitsa, unga abadiy shaydo bo`lib qoladi. San`at inson qalbiga shodlik bag`ishlab, o`ziga asir qilib oladi. Musiqa bulog`idan minglab jonlar ta`sirlangan, maftun bo`lgan, «murda dillar», ya`ni o`lik dillar ham uning ta`siridan darmon oladi va tiriladi, harakatga keladi. San`atni anglagan, undan bahramand insonning ruhiyati pok bo`lib, yomonlik tomoniga o`zgarmaydi, buzilmaydi deb hisoblaydi Avloniy. Shu bilan shoir musiqa inson ruhini, ma`naviyatini poklaydigan, tarbiyalaydigan kuchga egaligini ta`kidlab, qadimgi yunon faylasuflarining «poklanish» («katarsis») tushunchasiga hamfikrlik bildiradi.

So`ylagan kimdur dahoningdan azal asrorini,

Nag`mang ochgay elni afkorik tuzar jontorini.

Ya`ni musiqa ilohiyat bilan bevosita bog`liq bo`lgan mo`jiza. Insonga yaratguchining sirini so`zlagan kim? Albatta, nag`ma. Chunki nag`ma - xalqning tafakkurini ochadi, jonlarning-jamiyatning bemor vujudini davolaydi, jon tomirini tuzatadi. Sababi, nag`masoz (sozanda, bastakor) qudsiy-ilohiy poklik so`zini aytib, inson va jamiyat vujudiga quvvat beradi, chunki, Hijron so`zlari (shoirning taxalluslaridan biri) xasta xalq ruhini davolovchi ohang-sado-kuydir. Avloniy she`rda musiqaning ilohiyona ta`sir quvvatini ta`riflash bilan kifoyalanmay turli musiqiy atamalarni keltiradi: «some`» - tinglovchi, eshituvchi manosini bildiradi; «tarannum» - ohang, kuy; «takallum» - qo`shiq, ashula; «nag`masoz» - kuy yozuvchi, bastakor. Adib musiqani nafaqat san`at, balki falsafa, din, tibbiyot va umuman koinot bilan bog`liq bo`lgan yaxlit bir hodisa sifatida o`zaro mutanosiblikda idrok etadi.

Uning musiqa inson ruhiga, ma`naviyatiga qanchalik kuchli ta`sir ko`rsatishi, ta`lim-tarbiyada muhim rol o`ynashi haqidagi fikr va tushunchalari barcha jadid ziyolilariga xos bo`lib, qadimiy Sharq musiqashunoslarining fikrlariga monand keladi.

Abdulla Avloniyning ko`p qirrali faoliyatida yoshlarga ta`lim-tarbiya berish masalasi muhim ahamiyat kasb etgani to`g`risida ko`pgina qiziqarli ma`lumotlar bor. Millatimizning ilg`or kishilari qatori Avloniy Vatanning kelajagi yoshlar tarbiyasiga bog`liq ekanini, ularning ma`naviy barkamolligi yangi jamiyatning madaniy darajasini belgilashini chuqur anglagan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abdulla Avloniy . Turkiston guliston yoxud axloq. Toshkent-2008[1]
2. Mustaqillik davri adabiyoti Toshkent -2004[2]
3. Abdulla Avloniy Tanlangan asarlar Toshkent-2018[3]
4. "Ma`naviyat yulduzlari". - Toshkent. Abdulla Qodiriy nomidagi Milliy meros nashriyoti Uy. 1999 yil.[4]
5. Milliy uyg`onish va o`zbek tili masalalari filologiya. - Toshkent. Universitet. 1993 yil.[5]